

Att växa upp med missbrukande föräldrar – Livshistorier, strategier, vändpunkter och stödbehov

Syfte

Syftet med projektet i sin helhet är att generera ny kunskap om hur barns upplevelser av missbruk i familjen formar uppväxten och klivet in i tonår och vuxenliv. En nödvändig kunskap både för att kunna utveckla befintliga och för att skapa nya åldersanpassade stödsatser för barn, ungdomar och unga vuxna.

Metod och empiri

Projektet har en longitudinell studiedesign där sammanlagt 63 barn och ungdomar som har deltagit i Ersta Vändpunktens gruppverksamheter för barn och ungdomar som lever i en familj där en förälder missbrukar alkohol har intervjuats om sin livssituation. Av dessa har ca 40 barn och ungdomar intervjuats vid ytterligare två tillfällen med 4-5 års intervall under en tio-årsperiod. Ett särskilt urval i denna första studie har varit de yngsta barnen; d.v.s. de som var 6–8 år vid sitt deltagande i Ersta Vändpunktens barngrupper 1991–1992. Denna grupp består av 19 barn (8 flickor och 11 pojkar) som har intervjuats vid tre tillfällen från barndom in i senare tonår. Intervjuerna har varit narrativt orienterade och uppmuntrat barnens fria berättande om sin situation med den gemensamma utgångspunkten att minst en förälder har ett pågående alkoholmissbruk. Genom att barnen innan intervjuerna har utvecklat förtroende för intervjuaren i egenskap av gruppleddare är berättelsematerialet detaljrikt. Ett särskilt intresse i analysen har varit *vad* och *hur* barnen berättar om sina erfarenheter, vilka strategier och eventuella vändpunkter som beskrivs, samt hur deras behov av socialt och professionellt stöd har sett ut över tid.

Studiens resultat

Resultaten från den aktuella studien visar tydligt hur barn som växer upp i missbruksmiljö är att förstå som aktörer snarare än passiva offer för omständigheter, vilket innebär att de i sina berättelser beskriver en rad strategier som de använder sig av för att hantera och försöka påverka sin livssituation: *De försöker aktivt få föräldern att sluta dricka* genom att hålla ut eller gömma alkoholen, *avleda genom krångligt/roligt beteende*, lämna information om skadeverkningar av alkohol till föräldern och genom att berätta om sin situation för utvalda vuxna i det sociala nätverket; *De tar ett stort omvårdnadsansvar* om föräldern under alkoholpåverkan; t.ex. genom att klä på och av, bädda ned, handla, laga mat, ringa sjukhus för akutvård eller arbete för sjukskrivning mm. Äldre barn tar även stort ansvar för yngre syskon i deras dagliga omvårdnad; och *De försöker klara av sin skolgång*; vanligtvis trots inlärnings-/koncentrationssvårigheter, kamratproblem och en icke-fungerande lärandemiljö i hemmet. Gemensamt för barnens familjesituation är att samtliga har separerade föräldrar, vilket innebär att de i vissa fall regelbundet behöver bo hos den missbrukande föräldern utan den nyktra förälderns tillsyn och skydd. De flesta har även ett tunt socialt nätverk och bristande kontakt med släktingar, så som mor- och farföräldrar, p.g.a. alkoholmissbruk i tidigare generation. I en majoritet av fallen är förälderns alkoholmissbruk kopplat till upprepad försummelse av barnens behov och i flera fall förekommer våld mot barnen och syskon i anslutning till förälderns drickande. I ett par fall beskrivs sexuella övergrepp från personer i den missbrukande förälderns närhet och i ett fall har detta även bidragit till att barn begått sexuella övergrepp på yngre syskon.

Gemensamt i berättelsematerialet är den positiva vändpunkt som förälderns avslutade missbruk som regel har inneburit, ofta aktualiserat genom vistelse på behandlingshem och/eller kontakt med AA, genom beskrivningar av en mera välfungerande föräldra-barn

relation. I ett fall, där båda föräldrarna missbrukade, har placeringen i en stödjande fosterfamilj beskrivits som en positiv vändpunkt. I några fall har föräldern har avlidit till följd av sitt missbruk. Detta har ffa beskrivits som en negativ vändpunkt genom uttryck av sorg och saknad av en viktig person, men även minskad belastning i form av oro och ansvar har beskrivits. Tonåren som livsperiod utgör i de flesta livsberättelser en vändpunkt genom att problematiken som härrör ur uppväxtvillkoren antingen har generaliserat egen problematik med missbruk och psykisk ohälsa, eller utgjort en övergång till en mera självständig period där barnen med en stödjande omgivning har förmått få skolarbete och yrkespraktik att fungera. Därmed har barnen gjort sig egna ambitioner för det fortsatta livet som står i kontrast till den egna uppväxtmiljön. Inte sällan hänger denna förändring av livssituationen ihop med det aktiva beslutet att själv avstå ifrån alkohol. Det är svårt att identifiera faktorer som fått avgörande betydelse för vilken riktning livet har tagit sig för deltagarna, men vad som framträder som betydelsefullt är förmågan att berätta om sin situation och skapa mening kring sin livshistoria på ett sätt som inte hotar självbilden, samt möjligheten att få tillgång till stödjande resurser i det sociala nätverket. Trots att en del barn upplever svåra tonår med egen problematik så har det i den sista intervjun till övervägande del gått bra för barnen som deltog i Ersta Vändpunktens barngrupper på så vis att de är inne i sammanhang som de tillskriver mening och att de ser en framtid för sig själva där de aktivt kan påverka sina livsval – även om minnen av svåra livshändelser, försummelse och inte sällan psykiska och fysiska övergrepp också finns närvarande och präglar deras liv på olika sätt.

I berättelsematerialet som helhet framträder barnens behov av socialt och professionellt stöd över tid. Barnen beskriver hur de själva aktivt har valt ut viktiga vuxna att berätta om sin situation för med förhoppning om att dessa vuxna ska agera och påverka situationen till det bättre. Dessvärre beskrivs aktörer i det sociala nätverket, så som t.ex. vuxna släktingar och förskole- och skollärare som relativt passiva trots sin kännedom om missbrukssituationen. Trots att en del av familjerna har aktualiserats hos Ersta Vändpunkten på direkt inrådan av socialtjänsten förekommer inga berättelser om samtal med socialsekreterare. Detta kan anses anmärkningsvärt med hänsyn till de upprepade trauman som barnen berättar att de har utsatts för genom sin uppväxt i missbruksmiljö. De professionella kontakter som nämns är föräldrarnas kontakt med olika behandlingshem och Anonyma Alkoholister (AA), samt motsvarande behandlingsinstanser för barnens egen missbruksproblematik i tonåren. I senare fall har barnens egen problematik föranlett kontakt med socialtjänsten som därmed har fått en mer aktiv roll i planerandet av dessa insatser. Andra professionella resurser, så som t.ex. skolsköterska, skolkurator/psykolog och BUP har inte lyckats nå dessa barn trots att lärare i många fall beskrivs ha haft kännedom om föräldrarnas missbruk.

I samtliga intervjuer tillskrivs deltagandet i Ersta Vändpunktens barngrupper stor betydelse, vanligtvis som det enda professionella stöd som barnen har erhållit under uppväxten. Särskilt framhålls betydelsen av att genom denna kontakt: (1) uppleva sig som en värdefull person, (2) lära sig strategier för att hantera föräldrarnas missbruk, (3) utveckla ett språk för att prata om sin situation samt för att beskriva egna känslor och behov, (4) förstå missbruket som en sjukdom som påverkar föräldern negativt, (5) bli avlastad ansvar t.ex. genom insikten att endast föräldern kan bestämma sig för att sluta dricka, samt (6) uppleva igenkänning i många andra barns situation och därmed bli normaliserad i sin missbrukserfarenhet. Även de uppföljande intervjuerna tillskrivs betydelse, genom att de har bidragit till ytterligare bearbetning och möjligheten att kontinuerligt omformulera sina barndomsupplevelser i ljuset av sin nuvarande livssituation.

Studiens rekommendationer

Utifrån ovanstående beskrivningar är rekommendationerna från studien att barn som växer upp i missbruksmiljö bör erbjudas samtalsstöd och kunskapsförmedling i grupp liknande Ersta Vändpunkten barngruppsverksamhet, där de ges möjlighet att berätta om och reflektera över sin livssituation men också att utveckla färdigheter och strategier som stärker deras eget aktörskap (empowerment). Företrädelsevis bör föräldern även parallellt motiveras till behandling för sitt missbruk. Uppföljande kontakt i grupp eller enskilt är också att rekommendera, utifrån det påvisade behovet av att bearbeta barndomsupplevelser i missbruksmiljö över tid. Mer åldersspecifika rekommendationer går att formulera först när materialet som helhet har analyserats.

Kontaktuppgifter forskare

Ulla Forinder, Professor, Avdelningen för socialt arbete och psykologi/Akademien för hälsa och arbetsliv, Högskolan i Gävle ulla.forinder@hig.se

Anneli Silvén Hagström, Fil.dr., Avdelningen för socialt arbete och psykologi/Akademien för hälsa och arbetsliv, Högskolan i Gävle anneli.silven.hagstrom@hig.se